

Ett opublicerat vikingatida hängsmycke från Lund

Foto Gunnar Andersson.

Ibland måste man reflektera på innebörden av vad man säger och har sagt. För mig var fallet så efter Myntmässan i Olofström för några år sen. Denna mässa är väl inarbetad och både utställare och besökare brukar vara tillfredsställda med resultatet från eventet. För egen del representerade jag Kristianstadsortens Numismatiska förening och vi stod där med en liten miniutställning av nordiska mynt och medaljer.

Anledningen till min tankemöda var att en mycket god vän och samlarkollega kom fram till vårt bord med ett äldre par och sa orden "här har ni en expert, han kan säkert hjälpa er". Den äldre mannen räckte fram ett myntliknande föremål och till min lycka kände jag omedelbart igen detta. Han frågade om jag visste vad det var och jag sade naturligtvis ja. Det är här som felet begås. Jag visste naturligtvis lika lite som alla andra vad detta var för föremål egentligen och inte visste jag vilken funktion det hade heller. Men jag kunde i alla fall redogöra för hur många kända exemplar som finns av detta hängsmycke, dessutom var de

befinner sig. Vet ej om denna kunskap renderar mig epitetet expert, men själv betraktar jag mig i varje fall som kännare på området.

För några år sen kom ett liknande exemplar ut på marknaden och även då var undertecknad perifert inblandad i identifikationen av detta hitintills unika smycke¹.

En liten förteckning över kända exemplar är:

- 1 Lunds Universitets Historiska Museum
- 2 Bruun Samling
- 3 Föreliggande exemplar
- 4 Privat ägo, stampidentisk åtsida men annan revers.

Motivet på tre exemplar är en vänstervänd biskop som håller en kräkla på adversen och på reversen ett långarmat kors. Det fjärde har samma advers men ett annat motiv på reversen, närmast som på Edward Confessors trefoil quadrilateral

¹ Förfrågan via mail från Bernt Thelin.

Foto Kenneth Jonsson.

Foto Bruun Rasmussen.

utmyntning. Reversmotivet på det unika exemplaret är inte så vanligt på mynt i Danmark efter 1050, men finns på ett sent mynt från Slesvig (Sven Estridsen Hbg. 76)². Proveniensen går ej att fastställa, men för det exemplaret som finns i Lund och det unika exemplaret som såldes i Malmö är ett skånskt ursprung troligt, och även för exemplaret i Bruun:s samling ligger Skåne bra till. För det nya exemplaret kan inte proveniensens härledas alls.

Datering

När det gäller datering och ålder varierar uppfattningen ganska mycket. Gert Posselt vill datera dessa hängsmycken till sent 1000 – tal eller början på 1100 – talet³. Artikelns är övergripande och det är på stilistiska grunder som han daterar dessa smycken. Han utgår också bara från de två kända exemplaren som fanns, när artikeln skrevs. När det tredje och unika exemplaret dök upp på en auktion i Malmö⁴, blev det omedelbart intressantare. Det nya fransidesmotivet ger en förskjutning bakåt i tiden och medför då en äldre datering. Ganska snart publicerades detta ex av Ulf Danell⁵. Han vill föra präglingen av dessa till 1030 – 40. Anledningen till denna tidiga datering bygger han upp med hjälp av en jämförelse av mynttyper från denna tidpunkt⁶.

Georg Galster skrev katalogen över Bruuns samling och beskrev Bruuns ex. som en "Kirkelig Skuemönt" med en datering till Sven Estridsen bl. a. på grund av prepositionen i istället för on på

reversen⁷. Huruvida man av fransidans förvirrade inskrift kan utläsa någon preposition är osäkert, men jag delar uppfattningen att dessa präglingar kan föras till Sven Estridsen.

Det finns ett par mynttyper vars åtsidesmotiv är väldigt lika denna prägling. En typ är Sven Estridsen Hbg. 3⁸.

Denna typ attribuerades av Hauberg till Lund, men myntningen kan av metrologiska skäl avvisas från Lund⁹. Denna typ har blivit slagen i någon myntort på Jylland, okänt var. På samtliga stampar av denna myntning visar åtsidan en sidvänd byst som håller en kräkla. Utmyntningen har varit ganska stor med många stampar och kräklan kan inte förklaras som en stampgravörs misstag¹⁰.

Ett annat mynt som hitintills är opublicerat har ännu fler likheter med ovan nämnda myntsmycke.

Här finns också kräklan med en sidvänd byst som markant åtsidesmotiv. Där finns också fyra punkter ovan bysten. Dessa punkter finns på fler mynttyper från Sven Estridsen och kan nog tolkas som en enkel korsymbol. Fransidan visar en hand som håller två stavar med en bokstav som avslutning, R respektive E. Syftningen av dessa två bokstäver kan vara ett oavslutat REX. Det finns anledning att analysera detta mynt mer, men här kan vi koncentrera oss på åtsidan, där likheterna är stora med hängsmyckena.

Smyckepräglingarna är trots allt tydligare med sin kyrkliga kontext, eftersom huvudet klart visar en liturgisk huvudbonad, troligen en biskopsmössa. I kombination med ovanstående mynttyper torde en datering till Sven Estridsens tid ligga närmast. Dateringarna av präglingarna ovan är

² Hauberg 1900 s. 225. Moesgaard 2016 s. 191 där typen blir placerad i sitt rätta sammanhang.

³ Posselt 1985 s. 211

⁴ Malmö frimärksauktion 26 lot 1328 9/11 2002.

⁵ Danell 2003.

⁶ Danell 2003 s. 48.

⁷ Galster 1928 s. 77.

⁸ Hauberg 1900 s. 213.

⁹ Bengtsson 1999.

¹⁰ Bendixen 1968 där bl. a. Sven Estridsen typ Hbg 76 har enstaka stampar med kräkla stället för liljestav. Hon tar även upp att det troligen är samma förhållande för denna typ.

Foto författaren.

något osäker, men för typen som Hauberg förde till Lund men nu är omattribuerad till Jylland¹¹, är en sannolik präglingstid ca 1059 eller senare.

Funktion

Vi kan naturligtvis anta att dessa präglingar inte har haft någon annan avsiktlig funktion än att visa en religiös tillhörighet. Sannolikheten talar för att där finns en annan tolkningsmöjlighet. En biskopsbild är inte en särskilt tydlig bild i jämförelse med andra kristna symboler som kors, triquetra m. fl. och det är troligt att innebörden har varit större och vidare. En intressant omständighet som sammanfaller med dessa smyckenas präglingstid är den kyrkliga reform som genomfördes i Danmark ca 1060¹². Då delades det danska riket upp i nya biskopsområden. För Skånes del blev området uppdelat i Lund och Dalby stift. Olika teorier har försökt förklara varför man gjorde denna reform med huvudorterna belägna bara ca 10 km från varandra. En av dessa teorier går ut på att Sven Estridsen inte ville stöta sig med de tyska anspråken på kyrklig överhet över det danska riket och därför genomförde att Skåne fick två stift, ett för biskop Eginio från Hamburg-Bremen och ett för biskop Henrik som kom från England och det anglosaxiska området. Adam av Bremen har ganska målande och mycket tendentiöst gett en beskrivning av biskop Eginio som en renlevnadsman och att biskop Henrik var påfallande begiven på rusbringande drycker¹³.

Förutom de maktpolitiska strävanden från Hamburg respektive England, var nog inte motsättningarna på platsen särskilt stora. Bägge bi-

skoparna hade allt att vinna på att samarbeta för att få den kristna rörelsen på fastare grund. Enligt Adam var det Eginio som missionerade och fick det vilda folket Blekingarna att anta kristendomen¹⁴.

Funktionen hos smyckena har inte varit föremål för någon djupare diskussion. Danell föreslår att de har varit knutna till missionsbiskoparna¹⁵. Han daterar dessa smycken till tiden före stiftsindelningen 1060 utan att egentligen beskriva på vad sätt deras funktion var då. De kan knappast ha varit någon form av gåva. Att dela ut gåvor har i och för sig varit en framgångsrik metod för att förmå en motsträvig befolkning att bli mer tillåtande, men de fall vi känner till inbegriper oftast föremål i ädel metall. Att ge en amulett i oädel metall har kanske inte riktigt samma stringens i detta avseende. Cinthio för försiktigt fram en hypotes om att smycket beställts av biskopen i Lund och delats ut som en dopgåva¹⁶. En annan möjlighet är att dessa fungerat som någon sorts identitetsgivare i en miljö som har haft behov för att bekräfta att bärarna var utsända av en överhet, som i detta fall var de bägge biskoparna. De olika reversmotiven skulle i sådana fall kunna representera varsitt stift. Kanske är en kombination det allra troligaste där en nyskolad missionär får detta tecken på att han är färdig med sin skolning och beredd att gå ut bland folket och tala. Detta är ju en tolkning som sammanför både Danells tolkning och författarens, även om vi har en divergerande syn på datering.

¹¹ Bengtsson 1999, Den avbildade typen i Hauberg är en CRVX-efterprägling som är en annan och unik typ som kvarstår som prägling från Lund. De övriga med tecken i korsvinklarna är från Jylland.

¹² En viss osäkerhet gäller för dateringen av denna reform. Se t. ex. Jansson 2016.

¹³ Adam av Bremen.

¹⁴ Se not ovan.

¹⁵ Danell 2003.

¹⁶ Cinthio 2016 s. 42.

Litteratur

- Adam av Bremen *Historien om Hamburgstiftet och dess Biskopar*. I översättning av Emanuel Svenberg. Stockholm 1984.
- Bendixen K. 1968: "Scandinavian Imitations". Nordisk Numismatisk Årsskrift.
- Bengtsson K. 1999: *Inte bara Lund, Jylland också*. Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad nr 5, 1999.
- Becker C.J. 1981: *The coinages of Harthacnut and Magnus the good at Lund c 1040 – c. 1046*. I: C. J. Becker (red.) *Studies in Northern Coinages of the eleventh century*. Det Kongl. Danske Videnskabskabernes selskab, Historisk filosofiske skrifter 9:4 s. 119 – 174.
- Becker C.J. 1988: *Danske mønter som historisk kilde-materiale I 1000-talet I*: J.S. Jensen (red.) *Festskrift till Olaf Olsen*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftsselskab. s. 123 – 126.
- Cinthio M. 2016: *Krux med ett kors*. Mellan slott och slagg. Vänbok till Anders Ödman. Red. I. Gustin, M. Hansson. M. Roslund, J. Wienberg. Lund Studies in Historical Archaeology 17.
- Cinthio M. 2018: *Vägar mot Lund*. Historiska Media Lund.
- Danell U. 2003: *Ett hängsmycke med biskopsmotiv*. Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 3-4 Maj 2003.
- Jansson H. 2016: *Sven Estridsen, Hamburg – Bremen och Påven*. I Svend Estridsen. (red.) Lasse C. A. & Sarah Croix. Syddanske Universitetsforlag.
- Jensen J. S. red. 1995: *Tusindtallets Danske Mønter fra Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling. Danish coins from the 11th century in The Royal Collection of Coins and Medals*. Nationalmuseet København.
- Haugberg P. 1900: *Myntförhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*. Klg. Danske Videnskabskabernes selskab Skrifter, 6 ræcke.
- Haugberg P. 1906: *Danmarks Myntvaesen i Tidsrummet 1146 – 1241*. København 1906.
- Hejne C. V. 2004: *Särpräglat. Vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca 800 – 1130)*. Stockholm Studies in Archaeology 31.
- Hilberg V. 2016: *Mønter fra Slesvigs blomstringstid 1070 – 1150*. Tillsammans med Michaela Schimmer och Jens C. Moesgaard. I Nationalmuseets Arbejdsmark 2016.
- Moesgaard J. C. 2007: *Møntskatten fra Danelund og møntväsendet i Sydvestjylland i vikingetid og tidlig middelalder*. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 2004. København 2007.
- Moesgaard J. C. 2016: *Mønter fra Slesvigs blomstringstid 1070 – 1150*. Tillsammans med Volker Hilberg och Michaela Schimmer. I Nationalmuseets Arbejdsmark 2016.
- Posselt G. 1985: *Nogle danske mønter med gejstlige fremstillinger for ca. 1150* I Hikuin 11 Danmark 1985.
- Schimmer. M. 2016: *Mønter fra Slesvigs blomstringstid 1070 – 1150*. Tillsammans med Volker Hilberg och Jens C. Moesgaard. I Nationalmuseets Arbejdsmark 2016.

English summary

The article describes a new find of a coin-like pendant with a bishop holding a crosier on the obverse. This is the fourth known example of this kind and the origin of all four is most likely Lund in Scania, at that time belonging to Denmark. The author proposes a date to Sven Estridsen around ca 1060 and that the function has been some sort of identification-mark for Missionaries.